

Implementering av *Liten och Trygg* i Järfälla kommun

Ett pilotprojekt

Marie Cederschiöld Högskola

Linda Jonsson, Malin Jenstav och Maria Eriksson
Juni 2022

Förord

“Det är tragiskt och magiskt, det här materialet hjälper de barn som är tysta och går tysta under lång tid, att få en röst. Barnen kan hitta rätt ord på sina känslor, beskriva dem och känner sig inte ensamma, de kan vända sig till någon och be om hjälp”. Med dessa ord beskriver en av våra pedagoger sin upplevelse av arbetet med materialet Liten och trygg.

Under dryga tre år har vår förskoleenhet haft förmånen att delta i ett projekt som syftar till att barn och unga i Järfälla kommun ska leva ett liv fritt från våld. Projektet var mest aktivt under det första året, tappade styrfart under läsåret 20/21 på grund av ny upphandling och pandemi och avslutades med utvärdering och rapportskrivning under det sista året. Vi ser tillbaka på en tid av lärande som lett till en större medvetenhet kring våldets effekt på oss människor, stora som små. Förskolans uppdrag är komplext och omfattande och bygger på en grund av likabehandlingsarbete, normer och värden, där arbetet kring *Liten och trygg* ingår.

En viktig del i vårt arbete är det systematiska kvalitetsarbete som är ett levande utvecklingsområde i vår förskoleenhet. Vår verksamhet är föränderlig både vad gäller vilka barn som går på våra förskolor, och vilka pedagoger som verkar i den. När vi läser rapporten ser vi en utmaning i att förtydliga syfte och kompetens i arbetet kring våld i nära relationer på våra förskolor. Vi kan konstatera att vi redan är en bit på väg men att området är komplext och kräver ett ständigt pågående, levande arbete för att vi ska nå resultat och där har arbetet med uppföljning och utvärdering en viktig roll.

I arbetet kring orosanmälningar ser vi tydligt en koppling i frekvensen av dessa beroende på vilka områden förskolorna är belägna i. I det område där vi har flest orosanmälningar har vi uppmärksammat att pedagogerna har stort behov av stöd och handledning och har organiserat för detta genom handledning av specialpedagog och psykolog. För att säkerställa att vi inte tappar fokus på vikten av detta arbete hålls frågan vid liv i frekventa diskussioner i vår ledningsgrupp.

Vår förhoppning om att nu även involvera familjerna i arbetet lever kvar och nu när vi lämnat pandemin bakom oss hoppas vi att kunna organisera för mötesplatser där vi kan samtala om vikten av att arbeta förebyggande för ett samhälle fritt från våld.

Helen Josefsson, Rektor Viksjö och Aspås förskolor

Ylva Lagus Tolonen, Biträdande rektor Viksjö och Aspås förskolor

Innehåll

Implementering av <i>Liten och Trygg</i> i Järfälla kommun.....	1
Förord	2
Innehåll	3
Sammanfattning.....	5
1. Introduktion och bakgrund.....	7
2. Liten och Trygg	9
3. Implementering av <i>Liten och Trygg</i> på förskoleenheten Viksjö och Aspnäs förskolor.....	11
4. Mål, syfte och frågeställningar	13
4.1 Mål.....	13
4.2 Syfte och frågeställningar	13
5. Metod.....	15
5.1 Intervjuer: struktur, genomförande och urval	15
5.1.1 Intervjuer med personer med ledningsuppdrag.....	15
5.1.2 Intervjuer med pedagoger samt återkoppling från barnen	15
5.2 Resultatsammanställning och analys.....	16
5.3 Forskningsetiska aspekter	16
6. Resultat	17
6.1 Organisatoriska och personella förutsättningar för implementering.....	17
6.1.1 Ledningspersonal	17
6.1.2 Likabehandlingsombud.....	18
6.1.3 Pedagoger	19
6.2 <i>Liten och Trygg</i> i förhållande till uppdrag, målgrupp och organisation	20
6.2.1 Ledningspersonal	20
6.2.2 Likabehandlingsombud.....	20
6.2.3 Pedagoger	21
6.3Handledningens kunskapsdel som stöd i arbetet med att uppmärksamma våld mot barn och arbetet med de pedagogiska övningarna	23
6.3.1 Ledningspersonal	23
6.3.2 Likabehandlingsombud.....	24
6.3.3 Pedagoger	25
6.4 De pedagogiska övningarnas användning i verksamheten	26

6.4.1	Ledningspersonal	26
6.4.2	Likabehandlingsombud.....	26
6.4.3	Pedagoger	28
6.5	Barnens återkoppling avseende <i>Liten och Trygg</i>.....	29
6.5.1	Ledningspersonal	29
6.5.2	Likabehandlingsombud.....	29
6.5.3	Pedagoger	30
6.6	Ökad trygghet i att göra orosanmälningar	31
6.6.1	Ledningspersonal	31
6.6.2	Likabehandlingsombud.....	33
6.6.3	Pedagoger	34
7.	Analys.....	36
7.1	Behovsinventering	36
7.2	Installation av metoden	36
7.3	Användning av metoden	37
7.4	Vidmakthållande.....	38
8.	Slutsatser och diskussion.....	39
8.1	Slutsatser.....	39
8.2	Diskussion.....	39
	Referenser	42

Sammanfattning

Den aktuella rapporten handlar om hur förskoleenheten Viksjö och Aspås förskolor i Järfälla kommun arbetat med och implementerat metodmaterialet *Liten och Trygg* i sina verksamheter. *Liten och Trygg* är framtaget av Brottsoffermyndigheten och syftar till att uppmärksamma våld mot barn i förskoleålder. Det är ett kostnadsfritt material för alla förskolor.

Implementeringsarbetet med *Liten och Trygg* startade 2019 efter att beslut fattats av ledningen kring att materialet ska vara en del av förskolornas likabehandlingsarbete. Målet med implementeringen av materialet var att öka kunskapen hos förskolepersonalen om våld i nära relationer och våld mot barn, samt att förskolepersonalen ska känna sig trygga att göra orosanmälningar till socialtjänsten samt att möta berörda föräldrar efter en orosanmälan.

Forskare vid Marie Cederschiöld högskola, (tidigare Ersta Sköndal Bräcke högskola) docent Linda Jonsson, forskningsassistent Malin Jenstav och professor Maria Eriksson, fick i uppdrag av Länsstyrelsen i Stockholms län att utvärdera hur implementeringen av materialet *Liten och Trygg* genomförts genom att studera genomförbarhet och användning av handledningen samt att undersöka vilka organisatoriska och personella förutsättningar som främjar respektive hindrar implementeringen av *Liten och Trygg* i dessa förskolor.

Frågeställningarna rörde:

1. Personalens uppfattning av om handledningens kunskapsdel ger tillräckligt stöd i arbetet med att uppmärksamma våld mot barn, respektive i arbetet med de pedagogiska övningarna.
2. Hur personalen (pedagoger) beskriver att de pedagogiska övningar som ingår i *Liten och Trygg* används i verksamheten?
3. I vilken grad personalen (pedagoger/ledning) beskriver en ökad trygghet gällande att göra orosanmälningar till socialtjänsten respektive att möta föräldrar efter en orosanmälan?
4. Uppfattar personalen (pedagoger/ledning) att *Liten och Trygg* är lämplig, välfungerande, och ”realistisk” i förhållande till deras uppdrag, målgrupp och organisation?
5. Vilken återkoppling ger barnen på hur arbetet med ”*Liten i förskolan*” fungerar för dem?
6. Hur beskriver personalen (pedagoger/ledning) organisatoriska och personella förutsättningar för att implementera *Liten och Trygg*?

För att uppfylla studiens syfte att inhämta information om användbarhet användes kvalitativa metoder, främst i form av intervjuer enskilt eller i grupp med personal. Relevant dokumentation från förskolorna inhämtades också.

Resultaten visar att såväl pedagoger som ledning uppfattar att handledningens webbaserade kunskapsdel ger tillräckligt stöd i arbetet med att uppmärksamma våld mot barn och i arbetet med de pedagogiska övningarna. Det framgår dock att inte alla pedagoger fått utbildning i materialet vilket är en förutsättning för att det ska kunna användas.

Pedagogerna beskriver att övningar som ingår i *Liten och Trygg* används i verksamheten, men ofta kompletteras och kombineras med andra material som inte har ett lika tydligt fokus på våld och barns rättigheter. Såväl pedagoger som ledning beskriver att arbetet med *Liten och Trygg* å ena sidan har lett till en ökad trygghet hos personalen att göra orosanmälningar till socialtjänsten, å andra sidan lyfter framför allt pedagogerna fram att det fortfarande är en utmaning att möta föräldrar efter en orosanmälan.

Enligt personalens bedömningar har barnen tagit emot materialet väl även om barnens sätt att uppfatta materialet beskrivs variera med ålder och individuella förutsättningar.

När det gäller organisatoriska och personella förutsättningar för att implementera *Liten och Trygg* står det klart att det finns ett tydligt engagemang och mandat från ledningens sida vilket inkluderar en stödjande organisation i form av likabehandlingsombud. Dessa har fått en viktig roll i att bidra till implementeringen. Samtidigt är det tydligt att mer kan göras för att underlätta och säkra implementeringen, exempelvis genom att tillse att samtliga pedagoger erbjuds utbildning, att de får tid och utrymme att tillgodogöra sig utbildningen, och att de får handledning och stöd i hur de ska använda materialet. Arbetet kan även följas upp tydligare från ledningens sida.

1. Introduktion och bakgrund

Enligt Barnkonventionens artikel 19 har alla barn rätt att skyddas mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp. Sverige har på olika sätt varit ett föregångsland gällande att tydligt ta ställning mot alla former av våld mot barn (Gilbert et al., 2009; Lucas & Janson, 2021). Detta exempelvis genom antiaga-lagstiftningen, som kom 1979 och förbjöd alla former av fysiskt våld mot barn. Sedan dess har arbetet mot våld fortsatt och vi har kunnat konstatera en minskning av våld mot barn, särskilt av fysisk misshandel (Lucas & Janson, 2021). Förra året tog Sverige ytterligare ett steg mot att markera barns position som offer för våld när de bevittnar våld, genom barnfridsbrottet (4 kap, 3§ BrB, Lag 2021:397). År 2020 blev Barnkonventionen lag i Sverige.

Som ett led i arbetet med att förhindra våld mot barn har olika förebyggande insatser genomförts och utbildningsmaterial som vänder sig till såväl professionella, föräldrar och barn har tagits fram. Sedan den 1 juli 2022 gäller nya ändringar i läroplanens inledande delar för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet. Där framgår det att elever ska få information om hur de kan få hjälp om de upplever otrygghet, oavsett om det är i eller utanför skolan. Ändringarna i läroplanens inledande delar beskriver bland annat även att intolerans, förtryck och våld ska förebyggas och hanteras med kunskaper och insatser (Skolverket, 2022b.) Ändringarna rör alltså inte förskolan. Ett exempel på metodmaterial som finns tillgängligt kostnadsfritt för alla förskolor är *Liten och Trygg*, som tagits fram av Brottsoffermyndigheten (se avsnitt 2). *Liten och Trygg* syftar till att uppmärksamma våld mot barn i förskoleålder.

Den aktuella rapporten fokuserar på implementeringen av *Liten och Trygg* i förskoleenheten Viksjö och Aspås förskolor i Järfälla kommun. År 2019 beslutades att materialet skulle implementeras och vara en del av förskolornas likabehandlingsarbete. Målet med implementeringen av materialet var att:

Öka kunskapen hos förskolepersonalen om våld i nära relationer och våld mot barn.

- Förskolepersonalen ska känna sig trygga att göra orosanmälningar till socialtjänsten samt att möta berörda föräldrar efter en orosanmälan.
- Stärka det förebyggande arbetet på förskolan för att barn ska ges förutsättningar för att prata om känslor, rättigheter och kroppslig integritet.
- Föräldrar (samt andra betydelsefulla vuxna) med barn i förskolan ska få kunskap om vilket föräldrastöd som kommunen kan erbjuda och om socialtjänstens roll med fokus på stöd.

Ett avtal slöts mellan förskoleenheten Viksjö och Aspås förskolor i Järfälla kommun, Brottsoffermyndigheten samt Länsstyrelsen i Stockholms län om

att arbetet med att implementera *Liten och Trygg* skulle följas och dokumenteras.

Länsstyrelsen i Stockholms län åtog sig att organisera en grundutbildning (hädanefter kallad utbildningsdagar) som bestod av tre utbildningstillfällen som vände sig till de pedagoger som har ansvar för likabehandlingsarbetet, s.k. likabehandlingsombud, på varje förskola, en pedagog från öppna förskolan samt rektor och tre biträdande rektorer. Utbildningsdagarna samordnades med familjestödsenheten samt bedömningsenheten för barn och unga vid Socialförvaltningen i Järfälla kommun samt med Brottsoffermyndigheten. Likabehandlingsombuden fick som uppgift att implementera *Liten och Trygg* i respektive förskola. Länsstyrelsen åtog sig att samordna projektet och anlidade forskare vid Marie Cederschiöld högskola, MCHS, för att göra implementeringsutvärderingen, vilken denna rapport fokuserar på.

Att implementera en ny metod eller arbetsmaterial som exempelvis *Liten och Trygg* på en förskola kräver ett omfattande arbete för att det ska fungera.

Forskning om implementering av nya metoder visar att detta kan ske framgångsrikt (Socialstyrelsen, 2012) men att det tar tid innan det integrerats i ordinarie arbete, ofta mellan 2–4 år (Fixsen, Nao, Blasé, Friedman., & Wallace, 2005). Själva processen med att implementera kan beskrivas i fyra olika faser (se Socialstyrelsen, 2012):

Behovsinventering

Inventering av behov samt beslut om hur detta ska uppnås. Exempelvis genom att en viss metod ska implementeras.

Installation

När beslutet är fattat om införandet av metoden är nästa steg att säkra nödvändiga resurser såsom lokaler, tid, aktiviteter, nytt material, rekrytering och utbildning av personal. Det behövs också en förankringsprocess hos organisation och personal.

Användning

När en ny metod börjar användas kan professionella känna sig obekväma och osäkra och risken är att hen ändrar och anpassar modellen efter eget huvud. För att förhindra detta kan det vara bra med löpande handledning av den nya metoden. Om personalen använder sig av kärnkomponenterna så som tänkt anses arbetet metodtroget. Om detta inte sker kan hävdas att metoden inte implementerats korrekt. Vidmakthållande

När mer än hälften av personalen använt metoden som avsetts är metoden implementerad. För att uppnå och vidmakthålla ett klientsäkert arbete behöver man följa arbetet, skilja på problem och förbättringsbehov som beror på implementeringsprocessen, på metoden i sig eller på kompetens, organisation och ledarskap.

Ovan modell har varit grundpelaren för att följa implementeringen av *Liten och Trygg* i förskoleenheten Viksjö och Aspnäs förskolor i Järfälla kommun.

2. Liten och Trygg

Brottsoffermyndigheten har tagit fram handledningen *Liten och Trygg*, som ett stöd för personal i förskolan. Målet är att ge verktyg för att kunna samtala med barn om svåra händelser, känslor och barns rättigheter. Handledningen ska bidra med kunskap om barn som är utsatta för brott, barns rättigheter och förskolepersonalens skyldigheter. Förhoppningen är att personal med hjälp av materialet ska kunna uppmärksamma och hjälpa barn som utsätts för våld av vuxna, främja barns rättigheter och kroppsliga integritet. Målsättningen är vidare att *Liten och Trygg* ska leda till att utsatta barn kan berätta för personal i förskolan, eller andra trygga vuxna i barnets närhet om sin utsatthet, samt till att förskolepersonal anmäler oro för barn till socialtjänsten (Brottsoffermyndigheten, 2016).

Förskolepersonal har en unik möjlighet att uppmärksamma och hjälpa våldsutsatta barn och de har även en skyldighet att anmäla till socialtjänsten när de känner oro. För brottsutsatta barn där förövaren är en tillitsperson som exempelvis en förälder, kan förskolans personal ha en extra betydelsefull roll. Då barnet spenderar mycket tid på förskolan ges personal stor möjlighet att uppmärksamma barnets utsatthet, stötta och hjälpa men också att vara en trygg vuxen. Vidare har barn rätt att få information om sina rättigheter och om våld. Detta är något som förskolepersonalen kan tillgodose genom materialet *Liten och Trygg* och som kan leda till att ge barnen kunskap och trygghet att berätta om de utsätts för brott, vare sig det sker nu eller senare i deras liv (Brottsoffermyndigheten, 2016).

Liten och Trygg tar sin utgångspunkt i Barnkonventionen och förskolans läroplan. Materialet genomsyras av ett jämställdhetsperspektiv och ett intersektionellt perspektiv. Handledningen består av två delar, en kunskapshöjande del (hädanefter kallad webbutbildningen) om brottsutsatta barn och en pedagogisk del med material och övningar som personal kan göra tillsammans med barnen (se <https://www.jagvillveta.se/forskola>). Tanken är att de förskolor som vill initiera ett arbete med hjälp av handledningen ska börja med webbutbildningens kunskapshöjande del om barns våldsutsatthet, som består av filmade intervjuer med experter, case-filmer och diskussionsövningar.

Case-filmerna syftar till att visa på olika dilemman som pedagoger kan stöta på i sitt arbete med barn, som t.ex. i fall där det inte är uppenbart att barnet är utsatt. Därför har Brottsoffermyndigheten valt att skapa filmer som visar på situationer där oro för barn kan uppstå, utan att personalen har vetskap om vad som kan ha hänt barnet. I filmerna får vi följa pedagogen Linda och femåriga Kim. Case-filmerna åtföljs av diskussionsövningar och arbetsgruppen rekommenderas att gå igenom materialet tillsammans, att diskutera samt dela med sig av egna erfarenheter för att resonera sig fram till hur pedagogen i filmen bör reagera och agera. Förhoppningen är att detta sammantaget ska leda fram till en samsyn, en handlingsplan för hur oro ska hanteras samt skapa ökad trygghet i att göra orosanmälningar inom personalgruppen. I den kunskapshöjande delen med experter kan personal lära sig mer om "brott och signaler" med fokus på brott som barn utsätts för samt hur barn signalerar detta, "konsekvenser och bemötande" med fokus på hur brottsutsatta barn påverkas av våld och hur det är önskvärt att vuxna agerar, samt "misstanke och anmälan" med fokus på vad som

händer vid en orosanmälan samt hur en utredning och rättegång går till om det blir aktuellt (Brottsoffermyndigheten 2016).

Efter att personalen arbetat med webbutbildningen kan de gå vidare till materialet ”Liten i förskolan”, som innehåller pedagogiska övningar som personalen kan göra tillsammans med barnen. Webbplatsen www.jagvillveta.se samlar 17 pedagogiska övningar med syfte att barn ska

kunna uttrycka sina känslor, lära sig om sina fysiska gränser samt rättigheter. Dessa bygger på boken *Liten* som kan sägas vara handledningens utgångspunkt. Alla övningar i materialet är i enlighet med denna bok utarbetade för att användas med barn oavsett livssituation och ska göras av pedagoger med barn i grupp. Bakgrunden är kunskap om att barn som arbetar med detta i grupp blir stärkta i att uppmärksamma ett annat barns utsatthet, i att avbryta om någon annan utsätts för brott och att unga berättar för andra unga i störst utsträckning. Därför behövs även kunskap om vilka rättigheter och möjligheter som finns till stöd och skydd för barn till barn som inte är våldsutsatta, så att de kan berätta för sin kompis. Tanken är att alla barn, oavsett livssituation, utsatthet eller inte, ska kunna ta sig till av materialet. Alla barn kan ha behov av att samtala om hur det känns när föräldrarna bråkar. *Liten och Trygg* blir på så sätt ett nät som fångar in både vardagliga bekymmer, oro och händelser som kräver ingripande från samhället. De pedagogiska övningarna belyser vidare vad vuxna inte får göra mot barn (Brottsoffermyndigheten, 2016).

De pedagogiska övningarna går ut på att genom lek, rörelse och skapande ha samtal tillsammans med barnen om känslor, rättigheter och kroppslig integritet. Till samtliga övningar finns pedagogiska verktyg för förskolepersonalen att använda tillsammans med barnen. Dessa är framtagna med boken *Liten* som utgångspunkt. Till boken *Liten* finns en läsguide som innehåller frågor som pedagogerna kan lyfta med barnen i samband med läsning och tips på hur pedagoger kan prata med barnen om hur det kan kännas för barn när vuxna bråkar, hur barn kan agera om de känner sig rädda och hur de kan be om hjälp. Frågorna handlar om karaktären Liten för att inte fokusera på något enskilt barn i barngruppen. Ytterligare pedagogiska verktyg som kommer med *Liten och Trygg* är:

- Känslkort – olika kort med Litens känslor- som stöd i samtal med barn om känslor.
- Skapande övningar om känslor.
- Frågekort – kort med olika frågor om känslor och rättigheter- som stöd i att skapa samtal med barn om känslor.
- Målarblad – blad där barnen själva kan måla känslor. Syftet med målarbladen är att få barnen att beskriva olika känslor (Brottsoffermyndigheten, 2016).

Liten och Trygg finns tillgängligt på webbplatsen <https://www.jagvillveta.se/forskola>. Här finns handledningen för förskolan som består av pedagogiska övningarna att göra med barnen, instruktioner om hur de ska användas samt webbutbildningen med information och diskussionsmaterialet till personal på förskolan. Handledningens innehåll kan gå igenom vid ett eller flera tillfällen. Webbutbildningen är tänkt att finnas som ett stöd som personal kan återkomma till vid behov (Brottsoffermyndigheten, 2016).

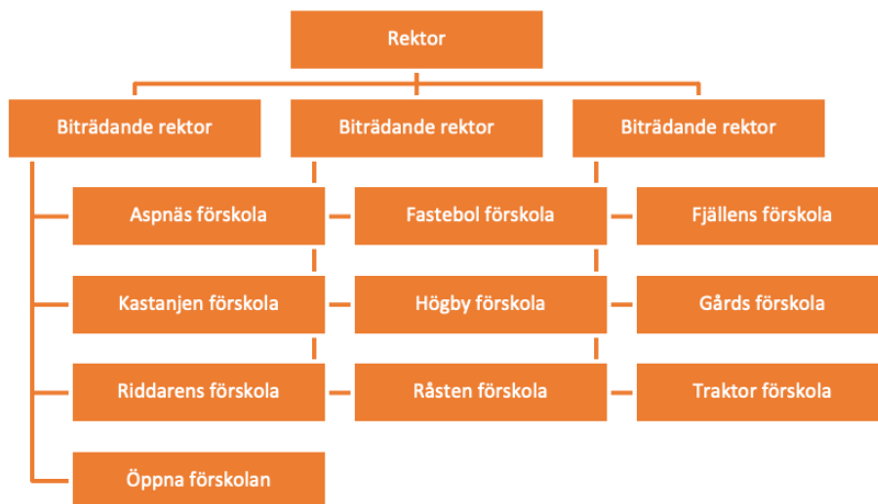
3. Implementering av *Liten och Trygg* på förskoleenheten Viksjö och Aspås förskolor

Liten och Trygg ingår i den plan mot kränkande behandling som togs fram av förskoleenheten Viksjö och Aspås förskolor i Järfälla kommun under 2019. Under höstterminen samma år informerades sedan föräldrarna för första gången om den plan där *Liten och Trygg* ingick.

I förskoleenheten Viksjö och Aspås förskolor har 9 pedagoger utsetts till likabehandlingsombud och dessa skulle vara ansvariga för att materialet implementerades på respektive förskola. Likabehandlingsombud arbetar således som pedagoger med särskilt ansvar för detta arbete.

Nedan finns en organisationsskiss över förskoleenheten Viksjö och Aspås förskolor i Järfälla kommun vid tiden för utvärderingen. Ledningsgruppen bestod av en rektor för samtliga 10 förskolor samt 3 biträdande rektorer som ansvarade för 3 eller 4 förskolor vardera. I utvärderingen ingick 8 av de 10 förskolorna. Sedan projektstart har organisationen ändrats vilket dock inte påverkat projektets upplägg.

Organisationskiss:

Projektet inleddes med att alla likabehandlingsombud samt ledningen under senare delen av vårterminen 2019 gick Webbkurs om våld (www.webbkursomvåld.se), en webbaserad introduktionskurs om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Under hösten deltog samma personer i utbildningsdagar som anordnades av Länsstyrelsen i Stockholms län.

Tre halvdagar fördelade enligt nedan:

- Dag 1: 27 augusti “Brott och Signaler” samt “Konsekvenser och bemötande”
- Dag 2: 24 september “Misstanke och anmälan”. BoU och Preventionsenheten deltar
- Dag 3: 22 oktober Genomgång av de pedagogiska övningarna för barnen, i *Liten och Trygg*. Brottsoffermyndigheten deltar

Inför implementeringen av *Liten och Trygg* hölls en utbildningsdag den 31 oktober för all personal vid samtliga förskolor. Under utbildningsdagen föreläste Åsa Landberg, Leg. Psykolog och psykoterapeut om våld mot barn. Vidare informerade kommunens socialtjänst om orosanmälningar och berättade hur de arbetar och vilket stöd som familjer kan få. Länsstyrelsen i Stockholms län informerade om projektet, www.infogenereratoren.se och www.webbkursomvold.se som ledning och likabehandlingsombuden tagit del av. Efter denna utbildningsdag påbörjades implementering av *Liten och Trygg* mellan januari och mars 2020.

Implementering av materialet har inte fullt ut kunnat följas så som planerats på grund av den pandemi som utbröt 2020 och pågick under projektets gång. Pandemin innebar att förskolan blev mycket belastad vad gäller sjukdom av såväl barn, föräldrar som pedagoger. Den inplanerade föreläsning för föräldrar om vilket stöd kommunen kan erbjuda dem gick därmed inte att genomföra. Av den anledningen omhändertogs inte det fjärde målet om att föräldrar (och andra betydelsefulla vuxna) med barn i förskolan skulle få kunskap om vilket föräldrastöd som kommunen kan erbjuda och om socialtjänstens roll med fokus på stöd. I stället fokuserade projektet på personalens kunskap samt barnens upplevelse av materialet.

4. Mål, syfte och frågeställningar

År 2020 fick Marie Cederschiölds högskola, MCHS, uppdraget att utvärdera implementeringen av *Liten och Trygg*, enligt strukturen nedan.

4.1 Mål

Målet med att *Liten och Trygg* skulle implementeras i Järfälla kommun var följande:

- att öka kunskaperna om våld i nära relationer och våld mot barn hos förskolepersonal.
- att förskolepersonal ska känna sig trygga att göra orosanmälningar till socialtjänsten samt att möta berörda föräldrar efter en orosanmälan.
- att stärka det förebyggande arbetet på förskolan för att barn ska ges förutsättningar att prata om känslor, rättigheter och kroppslig integritet.
- föräldrar (samt andra betydelsefulla vuxna) med barn i förskolan ska få kunskap om vilket föräldraskapsstöd som kommunen kan erbjuda och om socialtjänstens roll med fokus på stöd.

Det sista och fjärde målet ingick i den grundläggande planen men bedömdes, som nämns ovan, inte kunna genomföras under projekttiden på grund av den rådande pandemin och fick därmed uteslutas.

4.2 Syfte och frågeställningar

Utvärderingen av implementeringen syftar till att undersöka genomförbarhet och användning av handledningen *Liten och Trygg* i förskoleenheten Viksjö och Aspås förskolor i Järfälla kommun, samt att undersöka vilka organisatoriska och personella förutsättningar som främjar respektive hindrar implementeringen av *Liten och Trygg* i dessa förskolor.

Följande frågeställningar belyses:

1. Uppfattar personalen (pedagoger/ledning) att handledningens kunskapsdel ger tillräckligt stöd i arbetet med att uppmärksamma våld mot barn, respektive i arbetet med de pedagogiska övningarna?
2. Hur beskriver personal (pedagoger/ledning) att de pedagogiska övningar som ingår i *Liten och Trygg* används i verksamheten?
3. I vilken grad beskriver personalen (pedagoger/ledning) ökad trygghet att göra orosanmälningar till socialtjänsten respektive att möta föräldrar efter en orosanmälan?
4. Uppfattar personalen (pedagoger/ledning) att *Liten och Trygg* är lämplig, välfungerande, och realistisk i förhållande till deras uppdrag, målgrupp och organisation?

5. Vilken återkoppling ger barnen på hur arbetet med ”Liten i förskolan” fungerar för dem?
6. Hur beskriver personalen (pedagoger/ledning) organisatoriska och personella förutsättningar för att implementera *Liten och Trygg*?

5. Metod

5.1 Intervjuer: struktur, genomförande och urval

För att uppfylla studiens syfte att inhämta information om användbarhet, genomförbarhet och implementering av *Liten och Trygg* används kvalitativa metoder, främst i form av intervjuer enskilt eller i grupp med personal. Tre data set samlades in genom:

- Intervjuer med likabehandlingsombud, biträdande rektorer och rektor om användningen av handledningen och stöd till implementeringen.
- Gruppintervjuer med pedagoggruppen i respektive förskola om användningen av handledningen.
- Gruppintervjuer med pedagoggruppen i respektive förskola om vilken återkoppling barnen ger om det pedagogiska materialet.

Varje intervju startade med information om utvärderingen, syftet med intervjun, att det är frivilligt att delta samt att den som intervjuas är anonym. Därefter fick personen samtycka till att delta muntligen. Totalt gjordes 18 intervjuer med ledning, likabehandlingsombud samt pedagoger. Alla intervjuades individuellt förutom pedagogerna som intervjuades i grupp.

Totalt har 13 pedagoger intervjuats, 9 likabehandlingsombud och 4 ledningspersonal. Gruppintervjuerna med pedagogerna gjordes vid två tillfällen där den första fokuserades på själva arbetet med *Liten och Trygg* materialet och den andra om hur barnen uppfattar materialet. Intervjuerna spelades in och transkriberades.

Tre intervjuguides togs fram för intervjuerna, en för ledningspersonal som rektor, biträdande rektor samt likabehandlingsombuden, en för pedagogerna och en gällande hur barnen återkopplar på *Liten och Trygg* där pedagogerna fick med sig förberedda frågor till barnen som de ställde och i sin tur beskrev svaren för forskarna. Intervjuguiderna är bifogade som bilaga 1 i denna rapport.

5.1.1 Intervjuer med personer med ledningsuppdrag

Intervjuer utfördes med rektor, de tre biträdande rektorerna samt likabehandlingsombuden. Fokus i intervjuerna var främst organisation, struktur och hur arbetet med implementeringen av *Liten och Trygg* rent praktiskt strukturerats. Intervjuerna var tänka att svara på frågeställningarna 1, 2, 3, 4 & 6.

5.1.2 Intervjuer med pedagoger samt återkoppling från barnen

Pedagogerna intervjuades två gånger i tre grupper indelade efter de tre biträdande rektorernas förskolor. Varje likabehandlingsombud fick tillfråga (minst) en personal från varje förskola och avdelning om att delta. Grupp 1 skulle bestå av förskolorna Aspnäs och Kastanjen, men bara Aspnäs deltog;

grupp 2 av Fastebol, Högby och Råsten; samt grupp 3 av Fjällen, Gård och Traktorn.

I fokus för den första intervjun var användbarhet av *Liten och Trygg* och frågor som handlade om arbetet med och implementeringen av *Liten och Trygg* (frågeställning 1, 2, 3, 4 & 6). När intervjun avslutades fick personalen material samt information om hur de skulle intervjua barnen om vad de tyckte om *Liten och Trygg*-materialet.

Mellan det första och det andra intervjutillfället ombads pedagoggrupperna följa upp med barnen i respektive förskola vad de tycker och tänker om de pedagogiska övningar som ingår i "Liten på förskolan". Uppföljningen med barnen genomfördes med hjälp av ett stödmaterial som forskargruppen bistod med, och pedagogerna intervjuades sedan om vad som framkommit i sessionerna med barnen. Intervjun som därefter genomfördes med pedagogerna var tänkta att svara på frågeställning 5.

5.2 Resultatsammanställning och analys

Transkriptionerna av intervjuerna lästes av Linda Jonsson och Malin Jenstav och texten sorterades efter vilken av de sex frågeställningarna personerna svarade på. Vidare delades svaren upp efter hur ledning, likabehandlingsombud och pedagoger svarat. Detta presenteras i resultatdelen. Utifrån resultaten från intervjuerna gjordes en analys utifrån de fyra faser som ingår vid implementering enligt den metod från Socialstyrelsen (2012) som presenterades i kapitel 1. Vidare diskuteras resultat och analys i diskussionsdelen.

5.3 Forskningsetiska aspekter

Så som studien är upplagd bedömdes ansökan om etikprövning inte vara aktuell eftersom studien inte faller under lagen om etikprövning. Studien genomfördes med beaktande av etablerade forskningsetiska principer. Av forskningsetiska skäl (bedömning av kunskapsvinst i förhållande eventuella risker) var det inte aktuellt att direkt inkludera barnen som informanter.

Därmed deltog endast vuxna i sin egenskap av personal, efter informerat samtycke. Allt forskningsmaterial förvaras inlåst i säkerhetsskåp som endast forskarna har tillgång till. Materialet förvaras i 10 år och förstörs därefter.

Forskningspersonerna kan begära ut eller besluta att det egna materialet förstörs. Obehöriga har ej tillgång till materialet. Redovisningen av materialet inför en vidare publik, till exempel i form av vetenskapliga artiklar, kommer att ske i utvalda delar och på ett sådant sätt att enskilda personer inte kan identifieras.

6. Resultat

6.1 Organisatoriska och personella förutsättningar för implementering

6.1.1 Ledningspersonal

Rektorn och de biträdande rektorerna beskriver att *Liten och Trygg* har en given plats i likabehandlingsarbetet, som har ett tydligt fokus på att uppmärksamma utsatthet för våld. Intervjuerna visar att ledningspersonalen har ett starkt engagemang för frågor om barns rätt.

Jag brinner mycket för barns rättigheter och för att barn ska må bra.

Vi [biträdande rektorer] är extremt olika och vi brinner för olika områden men alla har ett jättestarkt engagemang för barnen och barnens rätt.

Gemensamt för ledningspersonalen är att de individuellt är starkt engagerade i frågor om barns rätt. De beskriver ett bra samarbete och en respekt för varandras kompetens och arbete. Likabehandlingsarbetet är ett arbete ledningen driver aktivt. Som en del i arbetet med likabehandlingsarbetet tas det fram en plan mot kränkande behandling inför varje läsårsstart. I planen mot kränkande behandling ingår att arbeta främjande och förebyggande mot barns våldsutsatthet. Personalen arbetar för att motverka diskriminering och med normer och värden avseende hur de förhåller sig till varandra och till barnen. De reflekterar kring hur de ska arbeta med barnen och i det arbetet har *Liten och Trygg* utgjort ett bra stödmaterial. I arbetet ingår samtal med barn där barns känslor ska bekräftas och där har *Liten och Trygg* fått en given plats.

Ledningspersonalen uttrycker ett engagemang för att arbeta med *Liten och Trygg* och en vilja att det ska genomsyra hela verksamheten. De upplever också att arbetet har lyckats. Det finns tydliga rutiner för likabehandlingsarbetet och *Liten och Trygg* beskrivs ha inkorporerats i detta. Likabehandlingsarbetet utvärderas varje år och inom ramen för utvärderingarna har flera pedagoger lyft *Liten och Trygg* som ett verktyg för att arbeta med likabehandling. Rektorn för förskolorna beskriver att *Liten och Trygg* blivit ett begrepp på förskolorna.

Varje förskola har likabehandlingsombud som har extra ansvar för att *Liten och Trygg* används av pedagogerna. Det är likabehandlingsombuden som ansvarar för att skriva en plan mot kränkande behandling, ser till att planen följs samt utvärderar arbetet. Det är främst likabehandlingsombuden som har implementerat *Liten och Trygg* på de olika förskolorna och det uttrycks förtroende och uppskattning för deras arbete från ledningens sida.

Ledningspersonalen beskriver även ett starkt engagemang hos likabehandlingsombuden som kan tolkas som avgörande för att arbetet med *Liten och Trygg* ska fungera. Det uttrycks även förtroende och uppskattning för pedagogerna och deras arbete. Att organisera *Liten och Trygg* som en del

av likabehandlingsarbetet har varit en viktig organisatorisk förutsättning men sedan är fortlevandet av arbetet med materialet kopplat till personella förutsättningar som engagemang hos pedagogerna. Ledningspersonalen ser en tydlig koppling mellan arbetet med *Liten och Trygg* och engagemang för frågor om utsatthet hos pedagogerna:

Du kan ju hinna med jättemycket som förskolelärare och både driva det här och driva din egen barngrupp.

Finns viljan och engagemanget så är uppdraget genomförbart resonerar ledningen.

6.1.2 Likabehandlingsombud

Likabehandlingsombuden beskriver att det var ett aktivt val från ledningen att förskolorna skulle arbeta med *Liten och Trygg* och att materialet skulle integrerats i likabehandlingsarbetet. Likabehandlingsombuden har deltagit i de utbildningsdagar som beskrivs ovan och fick uppdrag att implementera *Liten och Trygg* på förskolorna.

Ja, men vi har integrerat Liten och Trygg i det arbetet som vi gör. För vi har våra mål, vi har arbetsplanen som vi följer, och vi har läroplanen också som kommer in. Och där har vi normer och värden som går väldigt mycket ihop med likabehandlingsarbete. Och sen så kommer Barnkonventionen där också. Så det är väldigt mycket Liten och Trygg

Så presenterade jag på ett APT till mina kollegor. Vi gick igenom hemsidan och visade vad som fanns för material därifrån. Printade ut materialet också som vi kunde använda oss av. Jag satte upp materialet i en hylla som var synlig, så man kunde hämta böcker och frågor och bilder [...] Ibland säger kollegor ”Jag skulle använda mig av det mer”, men vi har olika bollar i luften som vi behöver tänka på också. Men jag ser att det viktigaste är att vi känner att vi använder oss av det. Kanske inte varje dag, men att vi inte glömmer bort att det är väldigt bra verktyg.

Likabehandlingsombuden informerade pedagogerna om den kunskap och det material de fått på utbildningsdagarna samt om det material som finns på webbsidan på arbetsplatsträffsmöten s.k APT. Materialet fanns sedan tillgängligt med fokus på att det ska användas, även om det inte blir varje dag.

Utbildningsdagarna lyfts som en viktig del för att arbetet med *Liten och Trygg* ska bli gediget och leva kvar i verksamheten. Flera utmaningar lyfts, ett hinder för fortlevnad är att kunskapen inte förvaltas eller lever vidare som exempelvis när ny personal anställs och inte erbjuds utbildning i materialet. Några av likabehandlingsombuden beskriver att de försöker påminna varandra om användningen av *Liten och Trygg*, andra att de fortsatt att arbeta aktivt med materialet. Gemensamt efterfrågas dock möjligheter till återintroduktion eller en guide för att introducera ny personal i *Liten och Trygg*.

Även struktur och rutiner efterfrågas för att kunna hålla arbetet levande.

Det är ett väldigt bra material. Det omfattar väldigt mycket, lätt material och enkelt att förstå. Det jag känner är att kanske man kan skapa en struktur kring arbetet. Hur ska vi tänka? Hur ska vi göra? Ska vi ha det en gång i veckan? Ska vi ha en dag i månaden?

Även om materialet uppskattas och beskrivs lätt att förstå så kräver användandet av det en struktur som förankrats hos personalen.

Många uttrycker att arbetat avstannat, "ligger lite på is".

[...] Jag kände att det fanns väldigt mycket passion när vi började med det i början. [...] Men eftersom vi inte har följt upp, inte haft tid att följa upp, så har det också fallit bort.

Flera likabehandlingsombud beskriver att en uppföljning av arbetet med *Liten och Trygg* hade behövts. En viktig aspekt som lyfts för *Liten och Tryggs* fortlevnad är att ledningspersonalen följer upp arbetet så det inte avstannar. Det uttrycks även behov av utvärdering för att materialet ska överleva.

Det blir också tydligt bland likabehandlingsombuden att kompetens och engagemang är viktiga personella förutsättningar för arbetet med *Liten och Trygg*.

Ja, men det är lite självansvar, faktiskt. Vi har det här materialet och det behöver vi jobba med. Titta på det, tänk på de här sakerna, men man får ändå göra det själv.

Att hålla materialet levande för sig själv är också ett eget ansvar. En till två gånger per termin samlas likabehandlingsombuden där tillfälle ges att diskutera och reflektera tillsammans, vilket lyfts som en viktig aspekt av arbetet med *Liten och trygg*.

6.1.3 Pedagoger

Pedagogerna var alla medvetna om ledningens beslut att använda materialet under projekttiden och att det därefter skulle utvärderas.

Ja, alltså det känns ju som att ledningen har ju anammat det här arbetssättet och det här materialet.

Ledningen har uppfattats som positiva till och tydliga med att det nu skulle arbetas med *Liten och Trygg*. Dock menar pedagogerna att arbetet avstannat av olika skäl, exempelvis på grund av pandemin då många pedagoger och barn varit sjuka och hemma, vilket gjort att arbetet på förskolorna påverkats. Det tycks som om pedagogerna fått olika utbildning i hur *Liten och Trygg* ska användas, från att de gått samma utbildning som likabehandlingsombuden till att få en kortare introduktion på APT möten. En del beskriver också att de fått läsa om materialet själva och att ny personal i bästa fall fått introduktion från kollegor.

Att alla pedagoger inte fått särskild utbildning i *Liten och Trygg* lyfts som en utmaning.

[...] och det som är lite knivigt med det här är att det känns lite som att vi förväntas bli experter på det här men vi har inte fått så mycket utbildning i det.

Att i stället sätta sig in i materialet på egen hand nämns som en svårighet.

6.2 *Liten och Trygg* i förhållande till uppdrag, målgrupp och organisation

6.2.1 Ledningspersonal

Rektor och biträdande rektorer anser att *Liten och Trygg* fungerar väl på förskoleverksamhet. De uttrycker att arbetet kräver resurser i form av tid men att det handlar om att ge arbetet den tiden och att prioritera. En viktig del är att det skapas tid för att ta del av *Liten och Tryggs* webbutbildning.

[...] vi har ju prioriterat och lagt mycket tid på det här, både i fortbildning och vi har avsatt utbildningsdagar för det här men det har vi även gjort förr om åren. Den här frågan får stor plats i vår verksamhet.

Det finns god vana hos ledningspersonalen att organisera utbildning och fortbildning och materialet uttrycks ha fått stor plats. Ledningspersonalen visar förståelse för att arbetet kan vara tidskrävande och vill förmedla till pedagogerna att de får avsätta tid för att lära sig använda materialet. Tid avsätts på APT möten för *Liten och Trygg*.

Här kan jag tänka mig att några tycker att det funkade jättebra och andra tycker att det har varit tufft att få ihop det.

[...] man måste också säga till att nu behöver jag tid för att så funkar vår värld litegrann [...] vi tror och tänker att vi har gett dom tid men det är kanske inte alltid som vi har lyckats med det, men då måste man ju också be om tid.

Huruvida personalen tar sig tiden eller uttrycker att de behöver mer tid för att lära känna materialet ytterligare kan dock se olika ut.

En lokal är den enda organisatoriska förutsättningen som krävs och dessa uttrycks vara lättillgängliga.

6.2.2 Likabehandlingsombud

Många likabehandlingsombud uttrycker precis som ledningspersonal att *Liten och Trygg* är väl anpassat till verksamheten. De lyfter att även om mycket av arbetet är upptill varje pedagog så behövs också en struktur kring arbetet som inte är avhängigt en person utan en del av verksamheten. Detta saknas idag.

Ja, men jag tänker mig att det inte är en person som ska vara bärare av det här. Om det verkligen ska funka, om det verkligen ska komma alla barnen till del, då kan det inte vara en person som är bärare och som sen ska implementera. För då kommer det an till den personens tid, då kommer det an till den personens möjlighet att förmedla det här till kollegorna. Och sen så kan det också bli så här som det blev hos oss nu då, att den personen helt enkelt slutar, utan att ha förmedlat det här.

Materialet behöver förankras hos flera i personalen och implementering vara ett delat ansvar. Enstaka personer kan inte bära detta, det blir skört, t.ex. om personalen ifråga slutar.

Materialet upplevs tillgängligt och strukturerat enligt verksamheten och därför lätt att använda sig av, tid är dock en nyckelfaktor för att kunna göra det. Bland likabehandlingsombuden uttrycks till motsats till ledningspersonalen att tid är en resurs som saknas. I övrigt upplevs materialet vara väl anpassat till förskolornas verksamhet och kräver inte någon extra resurs eller anpassning.

Nej, och det är det som gör Liten och Trygg så bra, tycker jag, för det känns inte som att det behövs något extra material eller något extra, lokal, utrymme eller så [...] De övningar och det sätt man kan jobba med det, det flyter in på förskolans verksamhet. [...] Men man ska hela tiden utifrån sin barngrupp [...] det behov man har eller de åldersgrupperna man har, det ska anpassas till det. Så att det ska flyta in på det sättet. Så du som pedagog behöver i början kanske läsa igenom och kolla vad är syftet med det här, hur vill jag få ut det här. Och sen utifrån din åldersgrupp kanske [...] jobba med det.

Många lyfter att det är fördelaktigt att arbeta med materialet i små barngrupper, bland annat för att kunna bemöta en eventuell berättelse om våldsutsatthet, men att det är ett arbetssätt som redan används i verksamheten. Sedan finns det olika utmaningar för de olika förskolorna som innebär att de kunnat arbeta olika djupt med materialet. Dessa kan handla om förskolor i särskilt utsatta områden, förskolor med stora och många nya barngrupper, och förskolor med hög sjukfrånvaro inte minst under pandemin.

6.2.3 Pedagoger

Det kan skilja sig mellan pedagogerna i avseende hur mycket de använder sig av materialet men också gällande kunskapen kring att arbeta med det. Några använder inte materialet alls.

[...] men sen är det ju så här litegrann med såna här material att precis när man fått det så gör man det, och sen rinner det ut i sanden och sen när man blir påmind då kanske det är någon som... amen, just det.

En del pedagoger beskriver att de inte använder materialet, eller använder det i liten omfattning, för att de inte haft tid att sätta sig in i det och för att det alltid är mycket annat som pågår. Pedagogerna beskriver vidare hur det ständigt kommer nytt material de ska introduceras i och arbeta med.

Ibland skulle man vilja landa ordentligt i saker och vi behöver inte ha tio grejer. Det kanske räcker med två i stället och så får man liksom landa i det i stället.

En tidspress kring att hinna med olika delar av arbetet beskrivs bidra till att *Liten och Trygg* kommer i kläm. Å andra sidan förklaras att det är upp till varje enskild pedagog att avsätta tid för att läsa in sig, planera och utföra arbetet. En del menar att övningarna är mycket bra men också kräver tid för planering.

Trettio femåringar och corona! Hela det året eller de två terminerna var corona. Och det gjorde ju att det var just femåringar, det är så mycket man ska få in som man ska klara med screeningen och allt, det är förskoleklass så det här fick kanske inte lika stor plats som man önskat

Liten och trygg introducerades strax innan pandemin bröt ut och pandemin och dess efterverkningar försvårade arbetet på flera sätt.

En del av pedagogerna beskriver att *Liten och Trygg* är levande även om övningarna eller materialet kanske inte plockas fram på samma sätt som det gjordes till en början.

Jag har inte arbetat med materialet sen sist, inte tagit fram materialet, men Liten och Trygg har så bra material att när vi har jobbat med det, att den sitter fast och för att det handlar så mycket om känslor, det sitter fast och sen när man gör olika aktiviteter eller projekt så kommer frågorna och känslorna in i det.

Vi jobbade länge när de var yngre, barnen kan boken utantill. De tappar intresset att göra samma sak efter ett tag, men vi har alltid de här frågorna, alltid känslorna bakom oss och vi tar fram det vid olika aktiviteter.

Till slut kan barnen tröttna på delar av de pedagogiska övningarna, men arbetet beskrivs ändå delvis leva vidare genom personalens kunskap och kompetens, framför allt beskrivs arbetet med känslor leva i den dagliga verksamheten.

Gemensamt för pedagogerna är att de uttrycker att de saknar forum för samtal om arbetet med *Liten och Trygg*. Samtal är viktigt för att utbyta erfarenheter, inspirera, och stötta varandra. För att arbetet ska fortleva krävs också aktiva samtal mellan de som arbetar tillsammans om vad som gjorts och ska göras samt var en kan ta vid i syfte av att skapa en kontinuitet i arbetet.

6.3Handledningens kunskapsdel som stöd i arbetet med att uppmärksamma våld mot barn och arbetet med de pedagogiska övningarna

6.3.1 Ledningspersonal

Handledningens kunskapshöjande del om brottsutsatta barn är webbaserad och finns som beskrivs ovan på www.jagvillveta.se. Utöver webb-utbildningen verkar även utbildningsdagarna för personalen, som gjordes med hjälp av Länsstyrelsen i Stockholms län och Brottsoffermyndigheten, fyllt en handledande funktion. Ledningspersonalen beskriver olika konkreta förbättringar och insatser i arbetet med att uppmärksamma barns signaler, att prata med barn och att göra orosanmälningar.

Dels så tycker jag att den här webbaserade utbildningen i våld i nära relationer jätteviktig. Det som var viktigt var hur barn faktiskt kan må i de här relationerna, att pedagogerna fick ta del av det, att man faktiskt får en insikt och förståelse. Socialtjänsten tar ju inte barn utan ska hjälpa familjen att få stöd och trygghet när dom har svåra perioder [...] så det är ju också jätteviktigt att dom vet det, jag vill inte dom här ska tappa förtroendet för socialtjänsten här för vi behöver ju verkligen ha det här samarbetet. Det har ju hjälpt jättemycket och vi har ju också sett att dom har uppmärksammat barn på ett annat sätt mera efter det här än tidigare, men också att alla är trygga i rutinen, processen, hur gör man när man gör en orosanmälan men också det är med hur man arbetar aktivt hela tiden med att hjälpa barn att sätta ord på sina känslor genom materialet också att det har varit ett väldigt bra material som faktiskt har stöttat pedagogerna i att arbeta med barns känslor och tankar.

Handledningens kunskapsdel i *Liten och Trygg* har bidragit till en ökad förståelse för och kunskap om socialtjänstens hantering av och roll i orosanmälningar. Ledningspersonalen lyfter att pedagogerna uppmärksammar barn på ett annat sätt men också att de är tryggare i att aktivt hjälpa barnen sätta ord på sina känslor samt i rutinen kring att göra orosanmälningar. *Liten och Trygg*-materialet har stöttat pedagogerna med att arbeta med barns känslor och tankar. De har blivit tryggare i att prata med barnen och i att ställa öppna frågor.

Webbutbildningen nämns särskilt ha gett viktig kunskap. Specifikt lyfts att personalen är mer mottaglig för att barns beteende eller signaler även kan vara tecken på konsekvenser av en våldsutsatthet, som till exempel posttraumatiskt stressyndrom –PTSD.

[...] den delen har blivit att man känner sig tryggare i att prata med barnen också att ställa frågor. Sen är det jätteviktigt- det här med att ställa öppna frågor, dom har ju varit jättebetydelsefulla också. Att faktiskt prata med barn om våld, det tror jag alltid man tänker att det är jättelätt [...] nej det är inte alltid så lätt. Alltså det här med barnperspektivet och hur man ställer frågor och hur

man formulerar [...] det har ju lett till att vi på ett helt annat sätt pratar med våra barn nu.

Det beskrivs att det inte är en lätt uppgift att tala med barn om våld men att materialet underlättat detta och att det inneburit en synlig skillnad.

6.3.2 Likabehandlingsombud

Likabehandlingsombuden är också väldigt positivt inställda till *Liten och Tryggs* handledningsmaterial.

Jag tyckte det var att "wow" [...] Att det kom något väldigt konkret material. Att "så här gör du, det här behöver du förbereda här". Alltså, det var väldigt konkret, jämfört med många andra material som vi får till oss. [...] Det var det första jag tänkte. Att det blir ett bra hjälpmedel. Vi jobbar ju ständigt med de här frågorna ändå. Men det vart ett komplement som hjälpte till.

Det finns ingen som kan säga att "jag vet inte hur man använder det". För att det är så tydligt hur man ska göra, tycker jag.

Och väldigt tydlig. Och hur ska vi tänka, och "Jaha, vi måste snappa upp det här. Okej." Det är ganska enkelt.

En majoritet beskriver hur de upplever att materialet är konkret, användarvänligt och ett betydelsefullt verktyg på förskolorna.

Även om de har arbetat med frågorna tidigare så har *Liten och Trygg* utgjort ett viktigt komplement som har varit hjälpsamt.

[...] själva utbildningen för oss pedagoger, just att titta på de här filmerna, lyssna på de som jobbar med det och varit involverade, hur de har reagerat. Det fick oss att tänka lite andra banor, och då tänkte vi "nej, här behöver man kanske inte bara trösta, samtala och berätta för föräldrar. Man kanske ska inte göra det, man kanske ska reagera på annat sätt". Ta det lilla barnets reaktion på allvar. Den lilla misstanken får man gå vidare med och försöka lösa.

Ett tydligare och tidigare handlingsagerande beskrivs nu finnas hos pedagogerna vid misstanke om utsatthet.

Den kunskaphöjande delen av handledningen beskrivs som ett verktyg som ger stöd i hur personalen ska agera i olika situationer som kan uppstå och hur det skapar en trygghet eller säkerhet. En stor förändring beskrivs ha skett på förskolorna.

Det är den som har varit jättebra. [...] Och jag tror att [...] eller jag känner, [...] det själv, att det har blivit en otroligt stor förändring när man började jobba med de frågorna. Att pedagoger har blivit mycket mer tryggare i att kunna göra de här anmälningarna än de har varit

tidigare. Tidigare har man varit lite försiktig med det [...]. Men nu har man verkligen insett lite också det här allvaret i att det är faktiskt en plikt. [...] Man får mer och mer det här också ansvaret som ligger på axlarna, att man kan inte bara blunda för det. Också en tryggare känsla i att när jag gör en anmälning.

Handledningens kunskapshöjande del och arbetet med *Liten och Trygg* har väckt samtal som varit lärorika och bidragit till en ökad uppmärksamhet och ökad trygghet i att göra orosanmälningar. De case-filmer som personalen tittat på har öppnat upp för samtal om vad de upplevt tillsammans på sin förskola och bidragit till en mer riktad uppmärksamhet mot detaljer, att ställa frågor, hur frågor ställs och att våga stanna i frågan.

För likabehandlingsombuden har utbildningsdagarna som anordnades av Länsstyrelsen i Stockholms län och Brottsoffermyndigheten fyllt en handledande funktion.

Och just det här att vi hade påbörjat massa arbete med socialtjänsten. Så det var det som lockade mest, att förstå hur de arbetar. Materialet, ja, det var ett verktyg för oss. Men sen då? För ibland räcker inte det. Man behöver ännu mer. Man behöver agera i vissa situationer. Så den delen av utbildningen var den som jag tyckte var mest intressant och fick mest användning för.

Den del under utbildningsdagarna som hölls av socialtjänsten upplevs särskilt intressant och användbar i arbetet med *Liten och Trygg*.

Likabehandlingsombuden delar en positiv upplevelse av att arbeta med känslor på det sätt materialet förordar. Även detta upplevs konkret och en gemensam hållning är att *Liten och Trygg* passar väldigt bra på en förskola.

6.3.3 Pedagoger

Pedagogernas upplevelser skiljer sig delvis från ledningens och likabehandlingsombudens som ger en bild av att materialet används mer än vad pedagogerna beskriver. En del personal menar att de inte fått utbildning eller tid att sätta sig in i materialet vilket lett till att de inte använder det så ofta. De pedagoger som inte varit med på utbildningsdagarna upplever oftare materialet som mindre användarvänligt och att handledningen är otydlig.

Men den sammantagna bilden är att pedagogerna positiva till materialet och arbetet med *Liten och Trygg*.

Jag tyckte det lät jättebra. Bra grejer bra innehåll. Lättanvänt. Mycket tips, mycket, lite såhär det här vem vad hur, lite hjälp till fråga barnen [...] det var lättillgängligt

6.4 De pedagogiska övningarnas användning i verksamheten

6.4.1 Ledningspersonal

Rektor och biträdandes rektorers gemensamma bild är att pedagogerna främst arbetar med olika bildstöd. Det lyfts att *Liten och Trygg* är ett arbetsmaterial bland många andra. Ledningspersonalen beskriver att det som varit mest använt av pedagogerna är känslkortet.

Ledningspersonalens upplevelse är att materialet kan utvecklas och anpassas för att kommunicera med barn utifrån deras skilda behov, förutsättningar och åldrar. Detta kan göras på en mängd olika sätt. Personalen gör övningar och anpassar materialet olika utifrån åldrar. De äldre barnen arbetar med materialet under samlingar och vandringar utomhus. En utmaning som lyfts är att de äldre barnen snabbt tröttnar och är som mest uppmärksamma till en början, när *Liten och Trygg* är något nytt.

En rektor beskriver att de arbetat mycket med "hur:et" i implementeringen av *Liten och Trygg* och att det är en minst lika viktig del som att använda sig av det fysiska materialet eller av olika former av övningar. Personalen har övat sig i och samtalat mycket om hur de talar med barn och hur de ställer öppna frågor. Flera rektorer berättar om hur *Liten och Trygg* lett till att enskilda barn öppnat upp och berättat om utsatthet och därmed kunnat få hjälp.

[...] då hade ett barn uttryckt nånting som absolut inte var bra men direkt så kunde ju XX då ju fånga det här och driva det här vidare så det är ju ett barn som vi absolut har gett ytterliga livschanser skulle jag vilja säga.

Ett barn beskrivs av pedagogen ha fått ytterligare livschanser som en följd av arbetet med *Liten och Trygg*.

6.4.2 Likabehandlingsombud

Likabehandlingsombuden beskriver att många delar av materialet har använts.

*Man tar hänsyn till barngruppen. Hur ser barngruppen ut? Vilka behov finns där? Vad finns det för verktyg som använda oss av från *Liten och Trygg*?*

I enlighet med vad ledningspersonalen beskrivit ålderanpassar likabehandlingsombuden materialet, de väljer ut delar de anser fungerar bäst beroende på förutsättningar och behov. Flera lyfter vikten av att delar av materialet är värdefullt att använda tillsammans med barn som inte har utvecklat språklig förmåga, har språkliga svårigheter eller inte svenska som förstaspråk samt att det lätt går att anpassa.

Materialet används mest tillsammans med de äldre barnen, femåringarna. Som exempel lyfts att man dansat känslor, samt samtalat och ställt frågor om känslor.

Och då kan man få rita en känsla där. Och likaså med arg. Vad har vi för musik som är arg? Kan man dansa argt? Kan man måla argt? Vilka färger är arga? Det handlar om att identifiera känslor hos sig själv, men också att observera. Hur ser jag ut när jag är arg? Hur ser du ut när du är arg? Och sen så får man ta in det här i verkligheten. Vi har en teori-/praktik-session och sen så lyfter vi in det i vanliga vardagssituationer också.

För de något yngre barnen, treåringarna, har man också arbetat mycket med rörelse, bild och känslor och under samlingen haft samtal om känslor.

Boken *Liten* har lästs av de flesta och upplevs passa bäst för de äldre barnen

När känner du så här? Har du känt så här någon gång i magen? Eller har du känt så här, som Liten? [...] Här kände sig Liten rädd. Har du känt så någon gång?" Och så fick barnen berätta då för varandra. Först var det jättesvårt för dem, för de var inte så stora. Men sen så vart de vana vid det här. De vart vana att berätta. De vart vana att sätta ord på och förklara. [...] Sen kunde de gå och relatera till det där i efterhand också.

Efter att ha arbetat med de pedagogiska övningarna över tid märktes en utveckling bland barnen avseende att sätta ord på och förklara sina känslor.

Med de yngsta barnen används känslkort men också mycket kroppslig rörelse i stället för språk. En del upplever att barnen är för små, medan andra menar att de med hjälp av kroppsspråk börjat kommunicera om känslor.

Många har valt att sätta upp *Liten och Tryggs* känslkort, eller färglagda bilder på väggar i höjd med barnen för att de ska kunna peka på vissa känslor de till exempel själva kan känna. Detta har en majoritet av likabehandlingsombuden gjort och de upplever att det mottas väl av barnen. Det har varit extra värdefullt för de av barnen som av olika skäl inte har ett språk, även när det inte enbart är åldersrelaterat.

Likabehandlingsombuden beskriver genomgående att de använt materialets känslkort och att det fungerar mycket bra. Men de är splittrade i hur de upplevs av barnen. En del av likabehandlingsombuden är mycket positiva till illustrationerna och hur barnen reagerar på dem.

Jag tycker om de här figurerna. Att [...] de är lätta för barnen att identifiera sig med och så, de känner igen dem.

En del beskriver, som ovan, att barnen verkligen tar dem till sig, andra att de är lättare för yngre barn att greppa känslor genom dem. Men det finns också beskrivningarna av illustrationerna är otydliga, röriga och svåra att förstå för barnen.

Angreppssättet att prata om känslor upplevs lätt.

[...] jag skulle säga att materialet gör det lätt att sätta på de här känslglasögonen. För att man kan se det lite överallt och få det att genomsyra verksamheten.

Arbetet med känslor är ständigt pågående i barngrupperna.

En gemensam hållning är att *Liten och Trygg* som material står för sig själv men att det också kan kombineras med andra material. Inga stora förändringar eller anpassningar krävs utan materialet är så pass konkret att det går att skapa nya rutiner med hjälp av det. Vikten av att arbeta med materialet kontinuerligt, inte enbart om det uppstår en situation, lyfts. För en del likabehandlingsombud har *Liten och Trygg* inspirerat till andra övningar.

Vi går runt i förskolans utemiljöer och tittar, hur ser det ut här, vad kan man göra här, finns det någonting här som gör att du blir rädd? Finns det några händelser här som inte känns okej, som inte känns bra? Och det här är frågor som är lättare att ställa till ett barn när vi har jobbat med Liten och Trygg. Så det är lättare att göra likabehandlingsuppföljningarna, hur mår barnet i de här miljöerna, med hjälp av Liten och Trygg.

Med inspiration från *Liten och Trygg* beskrivs bland annat trygghetsvandringar tillsammans med barnen på förskolan för att de ska känna sig trygga i förskolans olika miljöer.

6.4.3 Pedagoger

Pedagogerna har till största del använt sig av känslkortet och boken *Liten*. Känslkortet har många av pedagogerna (precis som likabehandlingsombuden beskriver) satt i barnens ögonhöjd och använt för att ha samtal om känslor.

[...] alltså det man kunde märka mest, tycker jag, det var ju att alla började sätta upp de här bilderna [...] i barnens höjd. Sen så kan jag ju tycka att i mångt och mycket så stannade det där speciellt med de som hade de små barnen, att man då pratade om de här bilderna men, jag tycker inte att det vart någon större, alltså mer, man jobbade så mycket mer.

Hos en del pedagoger är upplevelsen av att arbetet stannade där.

För de pedagoger som arbetat mer med materialet beskrivs särskilt känslkortet och att arbeta med känslor som användbart för de barn som inte har en utvecklad språklig förmåga, oavsett om det beror på ålder eller svårigheter med språket av olika anledningar. För de yngre barnen har färre känslkort använts för att nyanserna av känslor annars är för svåra att förstå. I takt med att barnen blir äldre kan pedagogerna lägga till fler känslkort.

Många beskriver att materialet är lätt att anpassa efter ålder på olika sätt. Pedagogerna har även med hjälp av känslkortet samt rörelse jobbat med känslor genom kroppsspråk och det har också varit ett hjälpsamt sätt för de yngre barnen eller de av barnen med olika språksvårigheter. Känslkortet och samtal om känslor görs också i samband med läsning av boken *Liten*.

Nej, jag menar att då blir det lite att när man pratar om boken, när man läser flera gånger och tillslut pratar vi om olika känslor också [...] Så det blir bra, att barnen går fram och säger att liten är ledsen, liten är glad [...] Och pekar och pratar och sen har vi försökt prata med barnen också att man kan bli arg, man kan bli ledsen, det är inte så konstigt.

Boken *Liten* läses flera gånger och efter läsningen samtalar pedagogerna med barnen om Litens känslor och sedermera om känslor.

Boken *Liten* är väldigt uppskattad bland pedagogerna.

[...] samtidigt så tycker vi att boken, den här Liten som är till det här materialet är ju superbra [...] Jamen som en ingång att komma in, när vuxna är arga på varandra tillexempel. Hur känns det då? Att kunna få diskutera det med barnen. Så den boken är ju guld där.

Den upplevs som en bra ingång till att samtala om känslor och om att vuxna kan vara arga på varandra.

En del av pedagogerna beskriver att de också använt sig av affischen där barnen kan rita Litens eller sina egna känslor. Materialet upplevs också kunna anpassas till många olika situationer.

Materialet från *Liten och Trygg* har av samtliga pedagoger använts i kombination med annat material.

Vi har nog använt det som ett komplement till det vi redan är bekväma i skulle jag säga, att vi plockar liksom, plockar godbitarna helt enkelt. Och kompletterar.

Många lyfter olika material som de har arbetat med sedan tidigare som kompletterats med *Liten och Trygg*.

En del pedagoger upplever att barnen inte fångats av *Liten och Trygg* och har då enbart använt annat material.

6.5 Barnens återkoppling avseende *Liten och Trygg*

6.5.1 Ledningspersonal

Ledningspersonalen intervjuades inte om barnens uppfattning av materialet.

6.5.2 Likabehandlingsombud

Likabehandlingsombudens återkoppling avseende barnens reaktioner på *Liten och Trygg* skiljer sig åt och är ibland varandra motsatser. Till exempel lyfter en del fram att illustrationerna i *Liten och Trygg* som ska representera olika känslor är för abstrakta och ottydliga medan andra beskriver att barnen relaterar till dem.

Materialet uppfattas olika beroende på ålder. Generellt verkar boken *Liten* fungera från tre år, menar merparten av likabehandlingsombuden. Men det

finns också fyra- och femåringar som uttalat att boken är för de mindre barnen.

Ja, det är så de reagerar fyraåringarna. Vi kan läsa för de här små barnen, säger de[...]Nu efter sommaren, så har några stycken reagerat "nu är vi stora och vi ska inte läsa de här små böckerna" [...] De ser det här som en berättelse, som en liten bok för små barn.

Den här pedagogen beskriver att barnen växer ifrån boken *Liten* efter en viss ålder. Men vilken ålder barnen är i när det sker verkar skifta.

Boken *Liten* har resulterat i att en del barn berättat om en utsatthet och arbetet med känslkortet har också resulterat i berättelser om utsatthet.

6.5.3 Pedagoger

Barnen tycker generellt att *Liten och Trygg* är bra. Det finns olika delar av materialet som mottas bättre eller sämre, beroende på ålder och förutsättningar. Få pedagoger beskriver att materialet inte har fångat barnens uppmärksamhet eller lett till positiva resultat. I de fallen har pedagogerna i stället använt annat material, eller begränsat användningen av *Liten och Trygg* för att kombinera det med annat material. Många beskriver, som nämnts tidigare, att arbetet med *Liten och Trygg* lett till att barnen öppnar upp sig för pedagogerna.

Barnen öppnade upp sig och började beskriva hur de mår hemma.

Återkopplingen från barnen skiljer sig åt även här. Pedagogerna beskriver, liksom likabehandlingsombuden, å ena sidan att barnen uppskattar illustrationerna och att barnen med hjälp av dem kan identifiera känslor, å andra sidan att barnen behöver mer tydlighet. En del beskriver att det är en fördel, och skapar en tydlighet avseende känslor just för att illustrationerna är figurer medan andra menar att det krävs mänskliga ansikten för att vara tydligt nog för barnen för att arbeta med känslor. Bland annat lyfts att ju yngre barnen är desto svårare blir det för dem att uppfatta vilka känslor som illustrationerna ska uttrycka. Men det finns också pedagoger som anser att barnen identifierar sig lättare med känslor just för att illustrationerna är figurer snarare än människor, som efterfrågats av andra pedagoger.

Materialet är lätt att anpassa efter ålder och behov och det har testats på barnen i olika omgångar om de till exempel inte upplevs vara redo. En del pedagoger anser att materialet passar bättre för de äldre barnen medan andra beskriver att barnen själva sagt att material som till exempel boken *Liten*, som nämns ovan, är för "småbarn."

Arbetet med materialet upplevs ha bidragit till att barnen pratar om känslor samt motiverar sina känslor.

Våra barn har börjat motivera varför de känner så, de vill berätta och de vill dela med sig.

Pedagogen beskriver att hon anser att barnen blivit mer empatiska. Hon beskriver vidare att "känslor lever hos oss".

Flera exempel delas där barnens återkoppling på arbetet med *Liten och Trygg* ges i form av att berätta om en utsatthet:

Barnen började beskriva och det här barnet som är tyst för det mesta säger "jag är ledsen" och pedagogerna vill passa på, frågade varför och då säger och barnet och visar och benämner vem. Det är tragiskt och magiskt, det här materialet hjälper de barn som är tysta och går tysta under lång tid, att få en röst, det är den starkaste upplevelsen från arbetet med känslokort, det här är syftet. Barnen kan hitta rätt ord på sina känslor, beskriva dem och känner sig inte ensamma, kan vända sig till någon och be om hjälp.

Det har kommit fram ganska mycket saker, vi visste vissa barn som hade svårt hemma, men barnen vågade inte säga, men sen när man började prata och läsa den här boken och de kände att vi inte pratade inriktad mot dem, kom det fram.

*Jag kan säga en sak. Det är såhär att när vi har pratat och läst *Liten och trygg* boken och om känslor och sådär, då kom det fram lite saker som händer hemma. Det kom fram, då blir det några soc.anmälningar och lite sådär. Då blir det lite mera, för att barnen vågar att säga och prata om lite mera saker som händer. Som de höll i sig och inte vågade prata om.*

Personalen har starka upplevelser från samtal med barn som beskrivs hittat sin röst som en följd av arbetet med *Liten och Trygg*. Att boken *Liten och trygg* samtals om Litens känslor därmed riktar fokus från enstaka barns känslor, har i sin tur hjälpt barnen att öppna upp och berättat om sina egna känslor kopplat till en utsatthet. Flera barn som personalen kan ha uppmärksammat men som inte vågat berätta om vad som hänt har efter läsning och samtal om boken *Liten* delat med sig om en utsatthet.

6.6 Ökad trygghet i att göra orosanmälningar

6.6.1 Ledningspersonal

Ledningspersonalen delar en gemensam upplevelse av ökad trygghet i att göra orosanmälningar samt att antalet orosanmälningar till socialtjänsten ökat sedan arbetet med *Liten och Trygg* startades.

Oh ja. Det går inte att jämföra, för att pedagogerna ser och de förstår att det är deras plikt och deras ansvar att skicka signal om de ser om det är något inte stämmer, eller följa upp tills de känner sig trygga att det är bra med barnet på alla sätt.

Ledningspersonalen upplever att *Liten och Trygg* har hjälpt pedagogerna med att uppmärksamma signaler från barnen, fånga upp dem samt ha samtal med dem. Det lyfts dock en misstanke om att en del pedagoger aldrig berättar om sin oro för ledningspersonalen i fortsatt rädsla för negativ reaktion från föräldrar samt en önskan bland pedagogerna att ansvaret att uppmärksamma utsatta barn samt göra orosanmälningar inte skulle vara en del av yrket.

Flera ur ledningspersonalen lyfter vikten av ett samarbete med socialtjänsten.

Ja men jag tänker att nånting som vore fantastiskt är att kunna få till det samarbetet bättre för jag tror att det är en avgörande faktor att vi samordnar tjänsterna för barnen, för det handlar ju om att inte tappa några barn på vägen, det kan ju gå riktigt illa för barn om vi inte liksom fångar signalerna och hjälper rätt.

Ja alltså det här tänker jag är A och O, det här försöker jag lyfta dels till våra specialpedagoger, till socialtjänsten, att vi behöver jobba tillsammans, att vi är ju dom som möter dom här familjerna först som mår dåligt.

Ett bristande samarbete med socialtjänsten är en gemensam utmaning. En stark önskan, men också drivkraft till att detta förändras, finns hos ledningen.

Liten och Trygg har synliggjort bristen på samarbete med socialtjänsten och att detta delvis står i vägen för målet om att känna ökad trygghet i att göra orosanmälningar. Att förbättra samarbetet med socialtjänsten lyfts som avgörande i arbetet med barnen.

Om vi kan få ihop ett bra kontaktnätverk mellan alla instanser så skulle vi kunna göra så mycket för dom här barnen.

Jag tänker att dom här vinsterna att jobba på rätt sätt leder oss ju längre och jag tänker att Järfälla kommun har många utsatta områden som skulle behöva följas upp, få mer hjälp och stöttning, det är ju ett bekymmer att se dom här barnen som beskriver, alltså det jag har fått höra här i vissa fall det är det är allvarliga situationer och då måste man verkligen ta det på allvar för det har jag förstått i dialoger dom har haft förut med Socialtjänsten att man inte riktigt tar det på allvar.

Det finns särskilt utsatta områden i kommunen där det uttrycks behov av stöd från socialtjänsten men att socialtjänsten inte riktigt tar situationen på allvar.

Ledningspersonalen lyfte även goda exempel, där ett samarbete med socialtjänsten har fungerat och varit fruktsamt men att det ofta är personbundet.

Jag tänker det här det får inte bli så bundet till vem man får det måste ligga i rutiner och strukturer så att alla barn får rätt till samma möjligheter i livet.

Tydliga rutiner och strukturer efterfrågas för att samarbetet inte ska bli avhängigt personer och hjälpen till barnen godtycklig.

Det behöver också finnas tydliga rutiner för pedagogerna om vad som händer med en orosanmälan och hur socialtjänsten kommer att arbeta vidare med den för att skapa trygghet i arbetet. På en förskola där många orosanmälningar görs har biträdande rektor tillsammans med pedagogerna kommit överens om att arbeta fram en handlingsplan som sträcker sig genom hela processen och framför allt tydliggör hur personalen ska agera när socialtjänsten kommer till förskolan för att samtala med barnet i fråga. Även i det arbetet lyfts samarbete fram som en viktig grund men också ett erfarenhetsutbyte med socialtjänsten. Tankar om att vara två pedagoger på plats och att delta i samtalet som stöd för barnet har delats. Handlingsplanen kommer vara ett stöd hela vägen och inledas med vad som händer efter att en personal har reagerat på något ett barn sagt eller uppmärksammat vissa signaler. Detta för att trygga pedagogerna i arbetet ytterligare.

6.6.2 Likabehandlingsombud

Även likabehandlingsombuden beskriver en ökad trygghet i att göra orosanmälningar som en konsekvens av arbetet med *Liten och Trygg*. På vissa förskolor har det skett en stor förändring som härleds till ökad kunskap men också till ett aktivare samtal om de frågor som *Liten och Trygg* väcker. Flera likabehandlingsombud beskriver en ökad uppmärksamhet på barnens signaler, vilket beror på ökad kunskap om våldsutsatthet samt kunskap om verktyg för att hantera barnens signaler eller berättelser om våldsutsatthet.

Det upplevs som att fler orosanmälningar gjorts som en följd av arbetet med *Liten och Trygg*, men det finns ingen statistisk att hänvisa till.

Ett likabehandlingsombud beskriver vilken påverkan som utbildningsdagarna haft på ökad trygghet för att göra orosanmälningar och beskriver att flera i personalgruppen hade gagnats av att gå den.

Ja, ultimatum hade varit att alla mina kollegor hade fått samma utbildning, då tror jag att de också skulle känt som jag.

Som exempel lyfts att de samtal som skett med socialtjänsten under utbildningsdagarna skapat en större trygghet. Bra stöd från ledningen lyfts som en annan avgörande faktor för att göra och känna trygghet i att göra orosanmälningar.

För det är det som har varit så skönt här också, att när jag gör en anmälning så har jag otroligt mycket stöd från XX då, som i vårt fall, där vi känner att hon alltid har varit väldigt trygg med att "men skriv det, kom det med mig." Och sen så att hon alltid skriver en liten [...] en lapp om att "när ni ringer vårdnadshavarna [...] innan ni gör det så vill jag att ni ringer mig." Så att hon får alltid ett samtal innan, så att hon kan ringa oss och meddela oss, och att hon kan vara närvarande [...] ifall de kommer [...] Så just den tryggheten har också gjort att man har blivit lite mer bekväm i det.

En bra förutsättning är att orosanmälningar alltid görs i samråd med biträdande rektor men också att det finns en rutin för hur pedagogerna ska gå tillväga om de reagerar på något eller haft ett samtal med barn som väcker oro.

Samarbetet med socialtjänsten upplevs olika mellan förskolorna men gemensamt är att likabehandlingsombuden vill ha en ökad dialog med dem. Bland annat beskrivs bristen av uppföljande samtal och en insyn i vad som kommer ske närmast, efter en anmälan gjorts eller efter ett samtal skett mellan till exempel pedagog, socialtjänst och barnet i fråga. Det efterfrågas också samtal med socialtjänsten innan ett gemensamt möte med barn eller föräldrar för att prata ihop sig och få en gemensam bild.

Likabehandlingsombuden beskriver att de stärkts i att reagera och i att ta beslut och att erfarenhet av att göra orosanmälningar också leder till ökad trygghet.

6.6.3 Pedagoger

Pedagogerna lyfter även de vikten av en rutin och struktur kring hur arbetet ska göras och hur de ska gå tillväga.

Vi skriver ner anteckningar och vi skriver ner den situationen och lite sådär och sen lämnar vi till våran chef. Och hon tar det vidare.

Tillsammans med stöd från ledningen är detta avgörande för att kunna göra orosanmälningar. Flera pedagoger beskriver en struktur som de är grundade i.

Liten och Trygg har bidragit med en säkerhet i att personalen gör rätt i att reagera och agera. Dock beskriver flera pedagoger att det fortsatt kan kännas otryggt, osäkert, eller obekvämt i möte med föräldrar när en gjort en orosanmälan.

Vi har ju personal som har blivit hotad här [...] vi vill ju inte bli utsatta för, för det ska inte vara så att det ska hindra oss från att kanske göra en anmälan om det är någonting bara för att vi är rädda själva [...] därför måste det vara ledningen som gör detta.

Hon var jätteorolig och tyckte det var jättejobbigt och sa när kommer den här föräldern och hämtar, vad gör vi? Finns det personal? Nu är det ganska lite personal där men finns det personal kvar? Vad gör vi om det händer något?

[...] men just för att vi ska inte bli utpekade som enskilda personer som har gjort en anmälan för då blir det ännu mer obehagligt sen när föräldrarna då har fått en anmälan på sig och kan utröna att jo men det är den här specifika pedagogen som har gjort det.

Även om det finns rutiner i förskolorna som innebär att pedagogerna aldrig är de som skriver själva orosanmälan så krävs inte sällan att de är med i olika samtal med barnen och föräldrarna och det kommer flera berättelser om

situationer där pedagogerna som följd av arbetet hamnar i utsatta situationer med föräldrar som beskrivs som “läskiga”, “hotfulla” eller “aggressiva”. Pedagogerna beskriver att stödet från ledningen gör detta arbete något mindre tungt.

[...]men samtidigt så vet man ju att man har rätten på sin sida och man har chefer och liksom... soc och allt

[...] man vet ju att man har rätt, och man har många i ryggen. Men det är ändå man själv som ska möta dem i dörren sen

Det upplevs tryggt att orosanmälningarna är ledningens ansvar, men pedagogerna kan trots detta hamna i utsatta lägen. Detta gör dock inte att de tvekar att göra orosanmälningar.

Pedagogerna har använt sig av lärdomar från *Liten och Trygg* avseende hur de kan samtala med barn som lett till att barn har öppnat upp sig och till att orosanmälningar görs. Boken *Liten* och samtal i relation till läsning av den har också lett till att några barn har öppnat upp angående situationer i hemmet som har lett till orosanmälningar. Det barnen berättar antecknas och lämnas över till ledningen och pedagogerna beskriver sig bland annat som mycket observanta.

7. Analys

För att bättre studera hur själva implementeringen av *Liten och Trygg* gått till och i vilken utsträckning den lyckats analyseras resultaten efter de faser som beskrivs i Socialstyrelsens rapport *Om implementering* (2012). Enligt denna sker en implementering i fyra faser 1) behovsinventering, 2) installation, 3) användning och 4) vidmakthållande.

7.1 Behovsinventering

Som ett led i deras likabehandlingsarbete har förskoleenheten Viksjö och Aspnäs förskolor i Järfälla kommun beslutat sig för att använda sig av metodmaterialet *Liten och Trygg*. Materialet ska implementeras och ingå i likabehandlingsarbetet som varje förskola är skyldiga att genomföra enligt skollagen. *Liten och Trygg* kan med fördel, enligt ledningen, användas i kombination med annat befintligt metodmaterial så att barnen får tillgång till en bredd av kunskap. Risken med att materialet kombineras med andra är dock att enbart delar väljs ut av *Liten och Trygg* och att barnen på detta sätt inte får all kunskap de behöver. Av intervjuerna framgår att det är vissa delar av materialet, såsom känslökorten och boken *Liten* som används mest, dock inte alltid i syfte att diskutera just våld mot barn. Exempelvis kan känslökorten användas mycket bredare till att prata om till exempel mobbing, hur man mår generellt och hur andra mår. Enligt Socialstyrelsen (2012) är det viktigt att ledningen tydligt beskriver hur en implementering ska gå till. I Järfälla kommun är detta beskrivet i styrdokument och där ledningen i sin tur informerat och utbildat likabehandlingsombuden i *Liten och Trygg* och i hur de ska implementera modellen på respektive förskola.

För att kunna bedöma om en modell är implementerad behövs uppföljning och en struktur för att mäta resultatet. Den aktuella implementeringsutvärderingen är ett svar på just detta, att ledningen önskar få en uppfattning av hur väl implementeringen fungerat på förskolorna.

7.2 Installation av metoden

Efter den första fasen, när ett beslut finns om implementering är nästa steg att säkra nödvändiga resurser så som tid, lokaler, nytt material, utbildning av personal etc. Ledningen bedömde att det särskilt fanns ett utbildningsbehov hos personalen. För att möta det behovet bestämdes att likabehandlingsombuden skulle få särskild utbildning. Utbildningsdagarna anordnades av Länsstyrelsen i Stockholms län och Brottsoffermyndigheten och sträckte sig över tre tillfällen. Att det var fysiska, informativa föreläsningar samt fanns möjligheter till diskussion uppskattades mycket.

Vidare var tanken att likabehandlingsombuden skulle informera och utbilda pedagogerna på förskolan i modellen. Samtlig utbildning, fysisk i form av utbildningsdagar, såväl som webbaserad, liksom att föra kunskapen vidare på APT-möten syftade även till att stötta implementeringen av *Liten och Trygg* och användningen av materialet tillsammans med barnen. Med andra ord fanns det en plan från ledningens sida angående hur personalen skulle tillägna sig kunskap om materialet *Liten och Trygg*. I praktiken har dock detta inte fungerat fullt ut. Hos ledningen och likabehandlingsombuden har i

stort sett alla deltagit under utbildningsdagarna men när det kommer till pedagogerna är det stora luckor. Den bild som framträder i det empiriska materialet är att en stor del av pedagogernas utbildning gjorts under kort tid, till exempel under ett eller ett par APT eller att de hänvisats till webbsidan för att ta del av webbutbildningen på egen hand, men utan uppföljning om att detta verkligen är gjort.

7.3 Användning av metoden

Ledning, likabehandlingsombud och pedagoger känner till materialet *Liten och Trygg*. Dock är det stor skillnad i hur materialet används. En del har tagit deltagit på utbildningsdagar och tagit del av materialets handledning såväl som det pedagogiska materialet som vänder sig direkt till barnen.

Enligt pedagogerna är det framför allt känslorterna som är värdefulla och som används frekvent samt boken *Liten*. Utifrån ålder väljer pedagogerna ut hur många delar och vilket material som är lämpligt. Ofta kombineras materialet med andra material som till exempel *Djuren på Djuris*, *Stopp min kropp*, *Stegvis*, *Räven*, *Kompisböckerna*. Att kombinera materialet *Liten och Trygg* är klokt utifrån att barnen erbjuds en bredd av sätt att kommunicera kring de frågor som *Liten och Trygg* handlar om, och där olika material kan passa olika barn bättre. Dock är ett observandum att de material som ofta nämns av pedagogerna inte är material som är direkt inriktade på att upptäcka vuxnas våld mot barn utan mer generellt handlar om till exempel känslor. Exempelvis utgår serien *Djuren på Djuris* från situationer som är vanliga i förskolan och inkluderar till exempel att man inte får lurats, hemligheter, får jag vara med?, retas mm. Med andra ord är det inte alltid materialen täcker samma saker vilket är bra, men det kräver att likabehandlingsombuden och pedagogerna tydligt vet vad som är unikt för respektive kompletterande med varje material. Här vore det önskvärt med stöd i form av dokumentation från ledningen så att inte viktiga övningar, i synnerhet de som fokuserar på våld och barns rättigheter, glöms bort.

Enligt Socialstyrelsen (2012) är en risk i den tredje fasen att om den som använder en metod, likabehandlingsombuden och pedagogerna i detta fall, inte fullt ut känner sig bekväm eller säker med en metod så anpassar och ändrar hen enligt eget huvud. Det är tydligt att så är fallet för pedagogerna på förskolorna. Möjligen ska *Liten och Trygg* inte ses som en komplett modell för att upptäcka våld mot barn, utifrån att inte alla delar av materialet används och kan kompletteras med andra material. Detta behöver inte vara negativt, utan kan till och med vara en styrka. Dock finns en risk att arbetet med kunskap om våld inte får fullt fokus då det ingår som en mindre del i andra, eller tillsammans, med andra material. För att kunna påstå att man arbetar enligt en modell måste vissa kärnkomponenter användas, vilket görs av personalen genom att de till exempel använder såväl boken som känslorterna. Bedömningen är att helhetstanken med att använda alla delar tillsammans inte fullföljs utan snarare att pedagogerna själva väljer ut de delar de upplever passar barnen beroende på ålder, behov och typ av ämne de ska fokusera på. Det är en styrka att materialet är så flexibelt och kan därför passa på många olika förskolor.

7.4 Vidmakthållande

Förskolorna i förskoleenheten Viksjö och Aspnäs kan anses ha implementerat *Liten och Trygg* på sina förskolor i relativt hög grad, utifrån att en majoritet av personalen känner till metoden och arbetar fullt eller delvis med denna. Det finns dock indikationer i intervjuerna på att personalen inte är nöjd med implementeringen utifrån att de fått för lite utbildning och att denna inte fylls på. Vidare har inte all ny personal utbildats och situationen idag är att en stor del av personalen inte har någon utbildning om *Liten och Trygg* eller förväntas skaffa sig kunskapen själva. Ledningen behöver följa upp arbetet i högre grad samt erbjuda tid och resurser för personalen att utbilda sig vad gäller grundkunskap och fördjupning. Om inte detta genomförs finns risken att arbetet med *Liten och Trygg* successivt rinner ut i sanden. Socialstyrelsen (2012) menar att för att uppnå och vidmakthålla arbetet behöver man kunna skilja på problem eller förbättringsbehov som beror på implementeringsprocessen, på metoden i sig eller kompetens, organisation och ledarskap. Bedömningen i det aktuella fallet på förskolorna i förskoleenheten Viksjö och Aspnäs är att personalen behöver såväl mer utbildning om våld, en tydlig beskrivning gällande uppföljning av användandet av *Liten och Trygg* samt mer guidning om hur *Liten och Trygg* kan användas, särskilt i kombination med annat material.

För att ytterligare lyckas med att *Liten och Trygg* implementeras krävs också att ledningen utvärderar hur pedagoger och barn upplever materialet.

Den samlade bilden av implementeringen är att denna över lag fungerat väl i förskolorna men att det är en viss diskrepans mellan hur ledningen och likabehandlingsombuden ser på implementeringen jämfört med pedagogerna. Ledningen är mer positiv, har en god bild av materialets struktur och hur detta kan användas, medan pedagogerna beskriver ett slags ensamhet kring att använda materialet och utan forum för att diskutera och problematisera kring det.

8. Slutsatser och diskussion

8.1 Slutsatser

När det gäller utvärderingens frågeställningar blir våra slutsatser att såväl pedagoger som ledning uppfattar att handledningens kunskapsdel ger tillräckligt stöd i arbetet med att uppmärksamma våld mot barn och i arbetet med de pedagogiska övningarna (frågeställning 1). Det framgår dock att inte alla pedagoger fått den utbildning som är en förutsättning för att handledningen ska kunna användas som avsett.

När det gäller hur de pedagogiska övningar som ingår i *Liten och Trygg* används i verksamheten (frågeställning 2) beskriver personal hur dessa används, samtidigt som materialet kompletteras och kombineras med andra material som inte har ett lika tydligt fokus på våld och barns rättigheter.

Såväl pedagoger som ledning beskriver att arbetet med *Liten och Trygg* å ena sidan har lett till en ökad trygghet hos personalen att göra orosanmälningar till socialtjänsten, men å andra sidan lyfter framför allt pedagogerna fram att det fortfarande är en utmaning att möta föräldrar efter en orosanmälan (frågeställning 3).

Vår sammantagna slutsats blir att såväl pedagoger som ledning uppfattar *Liten och Trygg* som lämplig, välfungerande, och realistisk i förhållande till deras uppdrag, målgrupp och organisation (frågeställning 4).

Enligt personalens bedömningar har barnen tagit emot materialet väl (frågeställning 5), även om barnens sätt att uppfatta materialet beskrivs variera med ålder och individuella förutsättningar. Boken *Liten* används av flertalet och upplevs fungera väl för barn från tre år och att det är svårt att hitta material som passar yngre barn än så.

När det gäller organisatoriska och personella förutsättningar för att implementera *Liten och Trygg* (frågeställning 6) står det klart att det finns ett tydligt engagemang och mandat från ledningens sida och en stödjande organisation i form av likabehandlingsombuden vilka fått en viktig roll i att bidra till implementeringen. Samtidigt kan mer göras för att säkra en god implementeringen, exempelvis genom att tillse att samtliga pedagoger erbjuds utbildning, att de får tid och utrymme att tillgodogöra sig utbildningen, och att de får handledning och stöd i hur de ska använda materialet. Arbetet kan även följas upp tydligare och utvärderas mer strukturerat från ledningens sida.

8.2 Diskussion

Materialet *Liten och Trygg* är unikt på så sätt att det är det enda material i Sverige som är utarbetat för förskola med syfte att uppmärksamma och hjälpa barn som utsätts för våld av förälder/föräldrar. Förskoleenheten Viksjö och Aspnäs förskolor har en unik möjlighet att göra just detta eftersom pedagogerna i förskolorna följer samma barngrupp genom flera år. Detta möjliggör för pedagogerna att skapa en relation baserad på trygghet och tillit som i sin tur kan vara avgörande komponenter för att ett barn som är utsatt för brott ska våga berätta om det.

Implementeringsutvärderingen av *Liten och Trygg* i förskoleenheten Viksjö och Aspås förskolor har pågått under flera års tid och upplägg och metod för utvärderingen har förändrats och justerats. Delar av det som var tänkt till en början, t.ex. att även föräldrars röster och erfarenheter av att få ta del av *Liten och Trygg* har uteblivit. Detta kan delvis bero på att världen drabbades av pandemiutbrott, vilket har försvårat utvärderingen då såväl pedagoger som barn varit på förskolan i mindre utsträckning än normalt. Trots utmaningar av olika slag har ledning och personal fullföljt sitt projekt med att implementera *Liten och Trygg* som ett material att använda i förskolornas likabehandlingsarbete. Även om det finns vissa skillnader mellan hur ledning, likabehandlingsombud och pedagoger ser på implementeringen så har vi observerat en hel del likheter kring hur materialet beskrivs och används. Dessa handlar om att *Liten och Trygg* är värdefullt för såväl pedagoger som barn samt att det viktigaste för att få materialet att användas vidare är att ledningen har en tydlig struktur för att stödja användandet och genomför uppföljningar och utvärderingar. Nedan sammanfattar och diskuterar vi de viktigaste resultaten från studien.

***Liten och Trygg* har lett till att barn är mer medvetna om sina rättigheter om att inte utsättas för våld**

Såväl ledning, likabehandlingsombud som pedagoger beskriver att *Liten och Trygg* innehåller material som är väl anpassat för förskolebarn. Framför allt passar det något äldre barn på förskolan, från ca 4 år och uppåt. Framst är det känslökorten och boken *Liten* som används för att få i gång ett samtal med barnen. Materialet används inte ensamt utan i kombination med andra material, vilket kan vara en fördel. Risken med detta kan dock vara att viktiga delar som materialet inriktar sig på, t.ex. den om våld i hemmet, kanske inte fokuseras på fullt ut, vilket var tanken med materialet från början. De andra material som finns och som vi tagit del av kan anses som goda att komplettera *Liten och Trygg* med, men inget annat vi känner till fokuserar på våld mot barn av förälder/vuxen. Det är därför önskvärt att ledningen beskriver hur materialen kan länkas i varandra och vilket material som passar till att prata om vad.

Av intervjuerna framkom att *Liten och Trygg* materialet fungerar väl i en förskolas vardag men med vissa iakttagelser om att t.ex. barnen kan upplevas tröttna på materialet om det ska användas kontinuerligt. Långsiktigt bör därför materialet utvecklas och växa om det ska vara fortsatt relevant ur barnens perspektiv. Både nya böcker och övningar behövs för att pedagogerna inte ska använda samma material med samma grupp av barn, och arbetet stanna av. En annan viktig aspekt är att många barn på förskolorna inte kan det svenska språket och materialet behöver därför finnas på olika språk. I vissa av förskolorna är de barn som förstår och talar svenska i minoritet.

***Liten och Trygg* ska inte ses som ett fulltäckande material**

Materialet är framtaget för att kunna användas i sin helhet eller kombineras med annat material. Dock är det viktigt att kärnkomponenterna, som vi forskare uppfattar är att prata om våldsutsatthet i hemmet och barns rättigheter, inte faller i skymundan för alla andra viktiga frågor förskolan hanterar med barnen.

Föräldrar bör inkluderas i arbetet

För att arbetet med materialet ska bli ännu mer verksamt vore det klokt att inkludera föräldrarna mer i arbetet med *Liten och Trygg* och att de får vetskap om att förskolan pratar om och arbetar med barns rättigheter och våldsutsatthet. På detta sätt kan de vara mer stöttande för sina barn och följa upp om barnet pratar hemma.

Personalen är mer trygga i att genomföra orosanmälningar till socialtjänsten

Utvärderingen visar att personalen i högre grad än tidigare uppmärksammar våld hos barn och initierar en orosanmälan till socialtjänsten. Detta beror till stor del på att arbetet med likabehandling och våld blivit en självklar del i personalens arbete. Även ledningen tycks ha blivit säkrare och tryggare i att anmäla och samverka med socialtjänsten samt att stötta sin personal i deras iakttagelser. Dock vittnar intervjuerna, särskilt med pedagogerna, om att de fortfarande upplever att det är obehagligt att möta föräldrarna efter att en orosanmälan är gjord. Pedagogerna har ofta en nära relation med såväl barnen som deras föräldrar och de möter dem dagligen, vilket kan kännas utmanande efter en anmälan. Det är ledningens ansvar att stötta personalen, erbjuda utbildning och handledning för att de ska kunna hantera denna situation på bästa sätt. Vidare har forskarna noterat ett behov av ett utvidgat samarbete mellan förskolorna och socialtjänsten för att våldsutsatta barn ska få snabbt och effektivt stöd.

Ledningen måste ansvara för tydliga riktlinjer, uppföljning och utvärdering av användandet av *Liten och Trygg* materialet

I förskoleenheten Viksjö och Aspnäs förskolor i Järfälla kommun är det tydligt att *Liten och Trygg* ska användas, men det är inte lika tydligt hur detta ska gå till. Behov har kommit fram, främst från pedagogerna, om grundläggande och fördjupade kunskaper om våld i kombination med stöd kring hur de kan använda *Liten och Trygg* materialet. Det är önskvärt och direkt nödvändigt att ledningen fokuserar på detta om materialet är tänkt att fortsatt användas. Dessutom finns behov av uppföljning av hur det är att arbeta med materialet för pedagogerna och barnen såväl som ett behov av en årlig utvärdering. Personalen måste också ges tid och möjlighet att diskutera materialet med varandra under t.ex. personalmöten/personaldagar.

Stöd och handledning till personalen

Eftersom arbetet med *Liten och Trygg* leder till att förskolepersonal i större utsträckning än tidigare uppmärksammar våldsutsatta barn så behöver personalen utökat stöd i arbetet med att bemöta och hantera de berättelser som kommer fram från barnen. Att möta utsatthet i sitt arbete kan få flera konsekvenser för personalen. Det kan leda till sekundär traumatisering, det kan väcka egna minnen om utsatthet, oro för barnet och känslor av ovisshet och maktlöshet avseende vad som kommer hända med barnet och berättelsen. Detta behöver personalen få stöd i och kunskap om. Hur det stödet ska se ut är viktigt att utforma inom ramen för fortsatt arbete med *Liten och Trygg*.

Referenser

Brottsoffermyndigheten. (2016). *Liten och trygg: en handledning för förskolan*, redovisning av regeringsuppdrag Ju2015/0734/KRIM

Fixsen, D. L., Naoom, S. F., Blasé, K. A., Friedman, R. M. & Wallace, F. (2005). *Implementation research: A synthesis of the literature*. Tampa, Florida: University of South Florida, Louise de la Parte Florida Mental Health Institute, The National Implementation Research Network

Gilbert R., Widom, CS., Browne, K., Fergusson, D., Webb, E., & Jansson, S. (2009). Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *The Lancet journal*, 373, 68–81.

Lucas, S., & Janson, S. (2021). Childhood exposure to physical and emotional violence over a 57 year period in Sweden. *Scandinavian Journal of Public Health*, 1-7.

Proposition. 2020/21:170. *Barn som bevittnar brott*.
<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2021/04/prop.-202021170/>

Skolverket (2022a). Läroplaner. Nedladdade 22.06.01 [Läroplaner - Skolverket](#)

Skolverket (2022b). *Ändring i läroplanens inledande delar för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Skolverket. Nedladdad

22.08.24 <https://www.skolverket.se/getFile?file=8687>

Socialstyrelsen. (2012). *Om implementering*. Stockholm: Socialstyrelsen. Nedladdad 22.05.01 [Om implementering \(socialstyrelsen.se\)](#)

UNICEF Sverige. (2018). *Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter*. <https://unicef.se/rapporter-och-publikationer/barnkonventionen>

Bilderna i rapporten är hämtade 22 maj 2022 från <https://www.jagvillveta.se>